

PADOMJU DROŠĪBAS DIENESTU VEIKTĀS CIVILIEDZĪVOTĀJU SLEPKAVĪBAS ABRENES APRINĶĪ 1945. GADA SEPTEMBRĪ UN OKTOBRĪ

Zigmārs Turčinskis

Mg. hist., LU Latvijas vēstures institūta 20. gadsimta pētniecības nodaļas pētnieks.

Pētnieciskās intereses: bruņotā pretošanās padomju okupācijai 1944.–1957. gadā. Šobrīd strādā pie monogrāfijas “Nacionālo partizānu cīņas Latvijas ziemeļu daļā, 1944.–1956. gads”.

1945. gada rudenī Latvijas teritorijā notika okupācijas režīma represiju pastiprināšanās tieši civiliedzīvotāju slepkavošanas un terorizēšanas virzienā. Maskavas NKVD vadība bija pieprasījusi “nesaudzīgu cīņu pret padomju varas ienaidniekiem”. Slepkavots tika uz mazāko aizdomu pamata. No pagastu NKVD nodaļām uz aprinķu daļām un tālāk uz Rīgu un Maskavu plūda čekistu sastādītas atskaites par to, cik “bandītu” katru dienu tiek nogalināti. Čekas brutalitāte šokēja pat komunistiskās partijas vadību, kuras labā tā tika veikta. LK(b)P CK to nodēvēja par “sociālistiskās likumības rupju pārkāpumu faktiem republikā”. Pēc īsas stīvēšanās 1945. gada novembrī Latvijā notika aktīvāko un centīgāko NKVD un NKGB aprinķa līmeņa čekas darbinieku aresti. Šoreiz viņi par savu centību saņēma nevis ordeņus, bet cietumsodus.

Atslēgas vārdi: padomju okupācija, represijas, terors, pretošanās kustība, nacionālie partizāni.

Šī raksta mērķis – iezīmēt 1945. gada rudenī veiktās okupantu drošības dienestu represijas Abrenes (no 1945. gada 12. oktobra – Viļakas) aprinķī, analizēt galvenos represiju virzienus katrā pagastā, minēt šo darbību veicēju un viņu izpalīgu personības, kā arī iespēju robežās censties uzskaitīt visus viņu upurus un to bojāejas apstākļus šajā konkrētajā laika posmā – 1945. gada septembrī un oktobrī. Līdz šim padziļināti šādā aspektā padomju represijas nav skatītas. Represiju sakarā pārsvarā ir ticis runāts par deportācijām un arestiem. Šo lielo represiju pasākumu pētniecībai ir pieejami apjomīgi

labi dokumentēti materiāli. Savukārt čekistu veiktā slepkavošana uz vietām pagastos un apriņķos ir daudz grūtāk pētāma tēma, jo upuri bieži tika norakstīti kā nogalinātie “bandīti”, t.i., bruņotās pretošanās kustības dalībnieki, vai netika dokumentēti vispār. Minētos notikumus un to apstākļus mums šobrīd ļauj sikāk izpētīt tolaik notikušais ķīviņš starp okupantu drošības dienestiem un to politisko vadību – komunistisko partiju.

Pētījumā, pirmkārt, kā centrālais dokuments jāmin “Latvijas PSR IeTK karaspēka Kara tribunāla 1946. gada 28. janvāra spriedums par LPSR IeTK veiktajām nelikumīgajām cilvēku nošaušanām Viļakas apriņķī 1945. gadā”, kurš publicēts Latvijas Okupācijas muzeja 2004. gada gadagrāmatā. Kā jau tiesas spriedums tas precīzi dokumentē katra arestētā čekas darbinieka biogrāfiju, veiktās noziedzīgās darbības, vainas pakāpi un saņemto soda mēru. Diemžēl dokumentam ir viens trūkums – prof. Heinrihs Strods, to publicējot, nav norādījis dokumenta avotu. Tas tagad dod iespēju nākotnes pētniekiem viņa atstātajā mantojumā rast skaidrību par dokumenta avotu, kā arī iemesliem, kādēļ tas nav uzrādīts.

Otrkārt, pētījumā plaši izmantoti “LPSR IeTK informatīvie ziņojumi par bandītisma izpausmēm LPSR teritorijā un specziņojumi par negadījumiem un noziegumiem”. Šajās atskaitēs NKVD katru dienu ziņoja par cīņas gaitu pret nacionālajiem partizāniem katrā apriņķī un pagastā, minot nogalināto un sagūstīto “bandītu” vārdus un reizēm īsumā aprakstot kaujas operācijas gaitu.

Līdzīga informācija ir atrodama arī arhīvā esošajā “Nacionālo partizānu un to darbības uzskaites kartotēkā”. Šo kartotēku uz LPSR KGB arhīvā esošo dokumentu pamata čekisti izveidoja laikā no 1966. līdz 1987. gadam, lai sistematizētu savā rīcībā esošo informāciju un varētu to izmantot operatīvajā darbā. Kartītēs par katru nogalināto vai sagūstīto partizānu ir fiksēts viņa vārds, uzvārds, dzimšanas gads un sagūstīšanas/nogalināšanas datums. Reizēm arī sniegts īsākas vai garāks konkrētās operācijas apraksts. Daļēji šī informācija pārklājas ar NKVD ikdienas ziņojumiem, bet bieži ir arī plašāka un konkrētāka.

Ceturtkārt, darbā izmantota LK(b)P CK 1. sekretāra Jāņa Kalnbērziņa 1945. gada 20. oktobra pilnīgi slepenā vēstule visiem ap-

riņķu, pilsētu un rajonu partijas komiteju pirmajiem sekretāriem “par steidzamu un stingru pasākumu veikšanu cīņā ar sociālistiskās likumības pārkāpējiem”.

Piektais nozīmīgais avots raksta tapšanā ir iedzīvotāju atmiņas: gan publicētās, gan autora savāktās.¹ Atmiņas sauso dokumentālo vēsturi padara dzīvu, spilgtu un emocionālu.

Tādējādi šo dokumentu kopums dod iespēju atklāt reālo situāciju. Ja mēs ņemtu tikai NKVD dokumentus, mēs iegūtu priekšstatu, ka čeka ir visvarena organizācija, kura katru dienu riko veiksmīgas kaujas operācijas, iznīcinot “nacionālistiskos bandītus”. Savukārt ņemot klāt arī LK(b)P CK 1. sekretāra Kalnbērziņa slepeno vēstuli un tās rezultātā arestēto čekas darbinieku krimināllietas spriedumu, mēs iegūstam pavisam citu ainu – teroru, slepkavības, brutalitāti, kura šokēja pat komunistiskās partijas vadību, kuras labā šis terors tika īstenots. Vēl baisāku un emocionālāku šo ainu padara iedzīvotāju atmiņas par minētajiem notikumiem.

Autors uzskata par principiāli neiespējamu savos darbos lietot padomju propagandas terminoloģiju – IeTK, VDTK, VDK utt., kuras mērķis bija okupācijas fakta slēpšana. Šī terminoloģija atbilda padomju pasaules uzskatam par sociālistisko revolūciju 1940. gadā un brīvprātīgu pievienošanos Padomu Savienībai. Tādā gadījumā viss bija loģiski – mēs brīvprātīgi pievienojāmies PSRS un visa padomju sistēma kļuva par mūsu sistēmu. Savukārt, ja mēs runājam par padomju okupācijas režīmu, tad tie ir mums sveši okupantu drošības dienesti – NKVD, NKGB, KGB utt. Turklāt jāaizrāda viena lieta – vietējiem aborigēniem domātā propagandas terminoloģija, kā IeTK, VDTK, VDK, pastāvēja vienīgi kā oficiālā obligātā dekorācija. Reālajā dzīvē tā nekad un nekur netika izmantota. Padomju drošības dienesti bija centralizēta totalitāras valsts represīvā mašīnērija, kurā visa lietvedība notika tikai un vienīgi krievu valodā. Tādējādi autors uzskata, ka jautājums ir nevis par to, kādu terminoloģiju lietot, bet gan par to, ko padomju propagandas terminoloģijas lietošana vēl 25 gadus pēc neatkarības atgūšanas liecina par mūsu sabiedrību.

MASKAVA MAINA NKVD–NKGB DARBĪBAS TAKTIKU LATVIJĀ

Šķilbēnu pagasta Pleševā dzīvoja Tadeuša Bukša ģimene, kurā auga pieci bērni. Ģimenes galvu mobilizēja darba klaušās un nosūtīja darbā uz Bolderāju. Mājās palikusi sieva viena pati ar mazgādiem bērniem netika galā ar visiem saimniecības darbiem. Tadeušs, neredzēdams citu izeju, dezertēja, lai palīdzētu apdarīt vismaz visus rudens darbus. Par to, kas būs pēc tam, viņš nedomāja – cerēja, ka viss jau kaut kā nokārtosies.

Taču notika visļauņākais. 1945. gada 15. septembra vēlā vakara tumsā mājā iebruka bars bruņotu piedzērušos un krieviski vervelējošu vīru, kuri uz Tadeušu blāva: “*Banġit, banġit...*” Tadeuša meitai Lūcijai, kurai tolaik bija astoņi gadi, uz mūžu palicis atmiņā, kā tēvu izrauj no mājas pagalmā, kur atskan šāvienu. Tēvs no sākuma saļimst ceļos un tad nokrīt uz zemes. Ģimene palika bez apgādnieka.²

Šāvēji bija Šķilbēnu pagasta čekisti un istrebiķeļi pagasta NKVD nodaļas priekšnieka Nikolaja Traščenoka vadībā. Vēlākajos gados no dažādām čekistu atskaitēm sastādītajā “bandu” dalībnieku kartotēkā parādījās ieraksts: “Bukšs Tadeušs Ādama d. (1904) – “Ciniša” bandītu formējuma bandas vadonis. Nogalināts operācijas laikā 15.09.45. Šķilbēnu pag. Pleševas apkārtnē.”³ Tādējādi čekas atskaitēs šis noslepkavotais vienkāršais zemnieks tika uzdots pat par bandas vadoni.

Iemesls gan šai, gan citām 1945. gada septembrī un oktobrī Abrenes apriņķī čekistu sarīkotajām slepkavībām un teroram ir meklējams visaugstākajā – PSRS līmenī. 1945. gada 9. augustā tika pārtraukta operācija “Vostok” jeb “Lielā ķemme”, kuras laikā milzīgas Sarkanās armijas regulārā karaspēka daļas vairāk nekā divus mēnešus bija ķemmējušas Latvijas austrumu daļas apriņķus, cenšoties apkarot bruņoto pretošanās kustību. Neskatoties uz milzīgo karaspēka koncentrāciju, panākumi šai operācijai bija tik niecīgi, ka tas nopietni aizkaitināja PSRS vadību Maskavā.

Augustā, lai noskaidrotu situāciju, Rīgā ieradās visas PSRS NKVD GUBB (*Glavnoe upravlenie po bor'be s banditizmom* – Galvenā pārvalde cīņai pret bandītismu) priekšnieks ģenerālleitnants Aleksandrs Ļeontjevs.⁴ Ģenerālis pārbaudīja gan cīņas gaitu

kopumā, gan personīgi inspicēja Daugavpils un Jēkabpils NKVD nodaļas. Secinājumi bija ļoti neapmierinoši:

“LPSR NKVD–NKGB apriņķu daļu darba pārbaude parādīja vairākas nopietnas neizdarības. Neapmierinošas NKVD–NKGB vietējo daļu darbības rezultātā Latvijas PSR apriņķi ir piesārņoti ar pretpadomju bandītiskajiem elementiem, kuri daudzkārt nesodīti veic terora aktus pret padomju un partijas aktīvu un dzelzceļa diversijas.

Šāds stāvoklis radies tādēļ, ka tā vietā, lai sistemātiski un centīgi strādātu ar aģentūru [...] NKVD–NKGB paļāvās uz apriņķiem iedalītajām karaspēka daļām, uzskatot, ka bandītismu iespējams likvidēt tikai ar karaspēka operācijām.

Praksē tas noveda pie tā, ka karaspēka vienības, nesaņemot no NKVD–NKGB konkrētu informāciju par bandītu dislokācijas vietām, nodarbojās vienīgi ar apkārtnes pārķemmēšanu, kas, protams, nevarēja dot būtiskus operatīvos rezultātus.”⁵

Tādējādi tika secināts, ka LPSR čekisti nav izpildījuši paša PSRS maršala Lavrentija Berijas 1945. gada 22. martā izdoto pavēli par “nacionālistiskās pagrīdes un tās bruņoto bandu likvidēšanu”. Rezultātā “vācu-latviešu nacionālistiskās bandas LPSR teritorijā turpina savu darbību, radot zaudējumus republikas politiskajai un saimnieciskajai dzīvei”.⁶

Pēc šādiem secinājumiem augusta beigās Rīgā ieradās vēl lielāks priekšnieks – PSRS NKGB *narkoma* Vsevoloda Merkulova pirmais vietnieks ģenerālpulkvedis Bogdans Kobulovs.⁷ Acīmredzot vietējā čekas vadība par neizdarībām dabūja pamatīgu brāzienu, jo laikabiedru atmiņās resnais milzenis Kobulovs raksturots kā “briesmīgākais cilvēks, ko Dievs laidis zemes virsū”, azartisks un nežēlīgs, agresīvs un bļaustīgs augstākā līmeņa čekas vadītājs.⁸

Pēc tam Kobulovs kopā ar abiem brāzienu dabūjušajiem padotajiem – LPSR NKVD ģenerālmajoru Eglīti un NKGB ģenerālmajoru Noviku izstrādāja jaunu stratēģiju cīņai pret “nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām”. Ar 1945. gada 1. septembri datēta visu triju čekistu parakstīta kopīga “Pavēle par Latvijas PSR NKVD un NKGB par 1945. gadu Nr. 00113/0016”.

Saskaņā ar pavēli Latvijas teritorijā Kurzemē un Latgalē – reģionos, kur tobrīd nacionālo partizānu darbība šķita visspēcīgākā,

tika izveidoti divi apvienotie NKVD–NKGB operatīvie sektori. Mazliet vēlāk tika izveidots arī Vidzemes Operatīvais sektors. Katram sektoram nozīmēja priekšnieku un vietnieku militārajos jautājumos. Katram sektoram palīgā norīkoja 40 NKVD–NKGB operatīvos darbiniekus un pakļāva divus NKVD karaspēka pulkus operāciju veikšanai. Līdzīgu taktiku NKVD–NKGB īstenoja arī Lietuvā, kuras teritorija 1945. gada jūnijā bija sadalīta 10 operatīvajos sektoros.

Par Latgales Operatīvā sektora priekšnieku iecēla LPSR NKGB *narkoma* vietnieku pulkvedi Sieku, bet par priekšnieka vietnieku militārajos jautājumos – pulkvedi Mickēviču. Latgales Operatīvajam sektoram pakļāva NKVD Iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas 143. un 288. pulku.⁹

Visiem apriņķu NKVD un NKGB priekšniekiem tika pavēlēts nekavējoties iefiltrēt aģentūru inteliģences un garīdzniecības vidū, nekavējoties izveidot aģentūru starp sievietēm, vervēt aģentus no legalizētajiem “bandītiem”, kā arī iesūtīt “bandītu” grupās aģentus, lai tās varētu pakļaut karaspēka triecienam. Pieprasīja arī “nesaudzīgu cīņu pret padomju varas ienaidniekiem”.¹⁰

Pēc Kobulova brāziena pārbiedētie Latvijas PSR čekas priekšnieki Eglītis un Noviks līdzīgā veidā šo pavēli nodeva tālāk visu apriņķu NKVD un NKGB nodaļu priekšniekiem, kuri to savukārt ar visiem mātesvārdiem izskaidroja padotajiem. Tā kā lielākā daļa čekas personāla savu karjeru bija sākuši 20.–30. gados Padomju Savienībā un pārdzīvojuši 30. gadu beigu lielo teroru, tad viņiem nebija īpaši jāpaskaidro, ko nozīmē Maskavas priekšniecības dusmas. Pārbiedētie čekisti metās izpildīt pavēli.

Abrenes apriņķī sākās jauns čekas terora vilnis. Tas tika īstenots pilnīgi visā apriņķī vienlaikus, taču visaktīvākā slepkavošana notika Viļakas, Šķilbēnu, Baltinavas un Tilžas pagastā. Tā nebija kāda viena atsevišķa čekas darbinieka pašiniciatīva, bet gan ar apriņķa čekas nodaļas priekšnieka kapteiņa Pjotra Pipo ziņu īstenota plaša terora operācija. Šāva gan iepriekš aizturētos un aresta telpās turētos ieslodzītos, gan arī kārtējo aresta operāciju laikā cilvēkus nogalināja pašu mājās vai kaut kur ceļmalās un mežmalās. Nogalināto vidū tikai daļa bija nesen legalizējušies partizāni. Daudzu cilvēku noslepkavošanas iemesli tā arī paliek neskaidri. Reizēm

nošautie vienkārši šķita “aizdomīgi” – viņiem kaut kas nebija kārtībā ar dokumentiem.

Visus noslepkavotos cilvēkus čekisti pasludināja par “bandītiem”. Priekšniecībai uz Rīgu tika sūtītas atskaites par veiksmīgi īstenotām čekas–karaspēka operācijām, kurās nekautrējoties ierakstīja visu noslepkavoto vārdus, uzdodot tos par nogalinātiem “bandītiem”. Un tā iespēju robežās situācija tiks restaurēta pa konkrētiem pagastiem.

ČEKAS TERORS BALTINAVAS PAGASTĀ

Baltinavas pagasta NKVD nodaļa atradās pašā Baltinavas centrā pie centrālā laukuma. Laukuma malā bija aptiekas māja, kurai aizmugurē pieklāvās Latgalei tipiska garena vienkāma koka māja. Šajā ēkā oficiāli izvietojās vietējā milicija, bet faktiskie saimnieki bija pagasta NKVD OBB (*Otdel po bor'be s banditizmom* – Bandītisma apkarošanas nodaļa) nodaļa. Tās priekšnieks bija kapteinis Ivans Minosjans. Bez viņa NKVD OBB nodaļā strādāja operatīvie pilnvarotie leitnants Jurijs Judajevs un jaunākais leitnants Anatolijs Fomičevs un pilnvarotie Aleksandrs Mihelsons un Pāvels Mihailovs. Bez šiem NKVD OBB nodaļas darbiniekiem pagastā atradās arī NKVD OBHSS operatīvais pilnvarotais jaunākais leitnants Nikolajs Koševarovs.¹¹ Pastāvīgi šeit uzturējās arī NKVD karaspēka vienība vismaz vada lielumā.

Apvienotajā milicijas un NKVD ēkā bija iekārtotas divas telpas aizturēto ieslodzīšanai. Pirmā bija pieliekamais – neliela telpa ar mazu restotu lodziņu, kurā parasti bija sadzīti tik daudzi cilvēki, ka visiem pat nepietika vietas, lai apsēstos, par gulēšanu nemaz nerunājot. Bet tie aizturētie, kas nokļuva šajā telpā, varēja būt laimīgi. Otra telpa, kura tika izmantota cietuma vajadzībām, bija pagrabs zem ēkas, kurā varēja nokļūt caur lūku koridora grīdā. Tur nebija logu un līdz ar to arī ventilācijas: pastāvīgi trūka gaisa, bet zem kājām šļakstēja netīrs dubļains ūdens, jo 1945. gada lietainās vasaras un rudens dēļ pagrabā pastāvīgi sūcās iekšā gruntsūdeņi.¹²

Kapteinis Minosjans Baltinavas pagastā rīkojās ar īstenu aziātisku nežēlību un brutalitāti. 9. septembrī pie Baltinavas pagasta Grūšļevas ciema čekistiem izdevās aizturēt divus nelegālistus –

Sarkanarmijas dezertierus Staņislavu Vizuli un Alfonu Keišu, kurus nogādāja Baltinavas milicijas ēkā. Turp tikai aizvesti arī abu gūstekņu atbalstītāji: Visuļa sieva Anna, kura bija grūtniecības pēdējā mēnesī, viņas 14 gadus vecā māsa Marija, kā arī Jezups Zeļcs un viņa meita Ieva.¹³

Sākās brutālas un nežēlīgas pratināšanas. Grūtnieci Annu Vizuli sita un spārdīja līdz bezsamaņai tik nežēlīgi, ka pēc samaņas zaudēšanas, kad viņu pa trepēm vilka lejā uz pagrabu, sākās spontānais aborts un piedzima nedzīvs bērniņš.¹⁴ Pēc tam turpat milicijas ēkā čekists Mihelsons asiņojošo un pusdzīvo Annu Vizuli nošāva.¹⁵ Nogalinātās sievietes liķi iznesa laukā un nosvieda publiskai apskatei un iedzīvotāju iebiedēšanai Baltinavas centrālajā laukumā. Pēc laiciņa viņas liķi no iedzīvotāju acīm aizvāca. Vēlāk suņu un putnu apgrauzto liķi atrada Punciļevas grantsbedrēs.¹⁶ Čekisti pat nebija papūlējušies to aprakt.

Savukārt Annas māsu, tikai 14 gadus veco Mariju Vizuli pratināšanās regulāri izvaroja pats pagasta NKVD priekšnieks kapteinis Minosjans, bet pēc tam visa pārējā čekistu banda. Beigās nošautās meitenes liķis arī gulēja blakus mātai Baltinavas centrālajā laukumā.¹⁷

No visiem šiem arestētajiem dzīva palika tikai Ieva Zeļča, kurai nācās pieredzēt, kā sašauto un mirstošo tēvu Jezupu Zeļču, aiz kājām piesietu pie ratiem, velk pa Baltinavas ielām. Arī viņa liķi pēc tam nometa centrālajā laukumā.¹⁸ Savukārt sagūstītos Staņislavu Vizuli un Alfonu Keišu pēc gandrīz divu nedēļu pratināšanām 20. septembrī aizveda uz mežu Blauzgovas pusē un nošāva.¹⁹

Naktī uz 16. septembri pēc kapteiņa Minosjana pavēles notika Baltinavas milicijas nodaļas aresta telpu “tīrīšana”, jo pagrabs bija pārpildīts ar cilvēkiem. Tāpēc NKVD karaspēka karavīri sešus ieslodzītos: Staņislavu Usānu, Ādamu Skangali, Dmitriju Jermacānu, Kārli Rezetu, Antonu Krezetu un vienu cilvēku, kura personība netika noskaidrota, aizveda uz mežu 5 km attālumā no pagasta centra, kur NKVD darbinieki Fomičevs, Mihailovs, Koševarovs un Judajevs visus nošāva, un karavīri pēc tam apraka liķus.²⁰ Nav īsti skaidrs, kas bija šie upuri. Pilnīgi noteikti, ka tie nebija partizāni. Visticamāk tie bija Baltinavas pagasta teritorijā aizturēti tā sauktie “aizdomīgie” – cilvēki, kuriem kaut kas nebija kārtībā ar dokumentiem.

18. septembrī operācijas laikā Baltinavas pagastā, kurā piedalījās NKVD darbinieki un karaspēks, aizturēja trīs cilvēkus, kuri nevarēja uzrādīt dokumentus. Čekisti pat necentās noskaidrot aizturēto identitāti. Atskaitēs priekšniecībai viens ir nodēvēts par Jezupu Vancānu, otrs par Bronislavu Vaņču, bet trešā vārds nav minēts. Operācijas vadītājs kapteinis Minošjans visus trīs pavēlēja turpat uz vietas nošaut.²¹ Arī šie bojāgājušie noteikti nebija partizāni.

Otrā dienā – 19. septembrī pēc Minošjana pavēles nošāva legalizēties atnākušo nelegālistu Staņislavu Ločmeli un viņu uz NKVD nodaļu atvedušo brāli Franci. Pēc tam pratināšanās čekisti smagi sasita abu nogalināto brāļu tēvu Meikuli Ločmeli.²²

Tajā pašā dienā NKVD karaspēka vienība, kuru vadīja jaunākais leitnants Fomičevs, operācijas laikā Baltinavas–Tilžas pagastu robežas rajonā mežā netālu no Krutavas ciema aizturēja Domeniku Mežalu un viņa dēlu Mateušu, kurus abus turpat uz vietas nošāva.²³ Grūti pateikt, kāpēc šie cilvēki tieši tobrīd atradās mežā – varbūt meklēja malku vai kokus kādām citām vajadzībām. Savukārt 26. septembrī Baltinavas čekisti nošāva Bronislavu Ločmeli.²⁴

2. oktobrī pie Baltinavas pagasta Štikunavas ciema čekistu slēpnis nogalināja divus cilvēkus. Vienu no tiem atpazīna kā vietējo krievu sādžinieku Jakovu Lubaņu, bet otrs palika neatpazīts.²⁵ Ja arī kāds pazina, baidījās teikt. Bet atkal tie nebija nekādi partizāni. 7. oktobrī Melngaiļu ciemā tika nošauts Staņislavs Ločmelis no “Jaunliepu” mājām.²⁶ Bez tam Baltinavas čekisti NKVD ēkā nogalināja vēl vienu aizturēto cilvēku ar uzvārdu Laptevs, arī visticamāk vietējo krievu.²⁷

Spriežot pēc NKVD atskaitēm priekšniecībai, 12. oktobrī Baltinavas pagastā čekisti ir nošāvuši “bandītu” Platonu Ļeļevu.²⁸ Taču tajā pašā dienā kā “miris no ievainojuma” Baltinavas katoļu baznīcas miršanas reģistrā ir atzīmēts Upmales ciema zemnieks Ādams Ļeļš.²⁹ Ir pamatotas aizdomas, ka tā ir viena un tā pati persona. Atšķirīgie vārdi un nedaudz līdzīgie uzvārdi tikai parāda to, cik maz čekistiem tobrīd rūpēja noskaidrot nogalinātā cilvēka patieso personību.

Bez tam šajā laikā tika noslepkavoti vēl vairāki baltinavieši Deņicavas pusē un nodedzinātas vairākas mājas, ko visticamāk arī bija izdarījuši čekisti. Tika nošauts “Kļaviņu” māju saimnieks

Voldemārs Kļaviņš. Viņš kādu laiku bēguļoja no mobilizācijas Sarkanajā armijā, tad legalizējās, bet pēcāk viņu atrada nogalinātu.³⁰

Netālu no “Kļaviņiem” atradās “Otlanu” mājas, kurās dzīvoja krievu ģimene Konstantīnovi. Viņu dēlu vācieši bija mobilizējuši latviešu leģionā, kur viņš pazuda bez vēsts. Čekisti tam neticēja. Kādā reizē paveco saimnieku Vasīliju Konstantīnovu aizveda uz mežmalu un sāka nežēlīgi sist, pieprasot uzrādīt, kur slēpjas dēls. Tad kāds izprovocēja vājredzīgo vecīti, pačukstot: “Vecīt, tu bēdz, tāpat tevi nosītīs.” Konstantīnovs bēga uz māju pusi. Tad no ieročiem atklāja uguni. Vasīlijs Konstantīnovs bija ložu sakapāts kā siets.³¹

Aiz “Otlaniem” atradās bijušā aizsargu virsleitnanta Jāņa Ozola mājas un tām blakus – Špoģu mājas. Jānis Ozols kopā ar citiem partizāniem slēpās Tilžas pagasta Lutinānu purvā. Kādā reizē tika saņemtas “ticamas” ziņas par konkrētu laiku, kad viņš ieradīsies savās mājās. Čekisti ierīkoja slēpni, bet bez rezultātiem. Nosaluši un nikni par neveiksmēm, viņi gan Ozola, gan blakus esošās Špoģu mājas nodedzināja.³²

Dažādas provokācijas čekisti mēģināja veikt ar vietējo istrebīķeļu atbalstu, cenšoties noskaidrot tos iedzīvotājus, kuri būtu gatavi sniegt atbalstu partizāniem. Bars bruņotu sarkano, tēlojot nacionālos partizānus, Zeļču ciemā iegāja “Sukuļu” mājās un saimniekam (uzvārds diemžēl cilvēku atmiņā vairs nav saglabājies) pieprasīja viņus paēdināt. Kad viņi bija paēduši, barvedis jautāja: “Vai citreiz, kad naktī iegriezīsimies, ēst dosi?” Zemnieks, bailēs drebēdams, apsolījās. Turpat istabā čekisti saimnieku arī nošāva.³³

Tādējādi Baltinavas pagastā čekisti viena mēneša laikā noslepkavoja 27 iedzīvotājus, kuru vidū nebija neviena partizāna un bija tikai trīs neapbruņoti nelegālisti.

PARTIZĀNU UZBRUKUMS TILŽAS PAGASTA VADĪBAI UN ČEKAS ATRIEBĪBA IEDZĪVOTĀJIEM

Kopumā Abrenes apriņķī 1945. gada rudenī partizāni pieturējās pie nogaidošas taktikas un aktīvus uzbrukumus neveica. Izņēmums bija 20. septembrī Jezupa Medņa (“Zvejnieka”) grupas uzbrukums no slēpņa, kurā tika nogalināti Tilžas pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks un Kara galda priekšnieks Jānis

Zvaigzne, Viļakas apriņķa kompartijas komitejas pilnvarotais sagādes aģents Alfrēds Grasis un viņus apsargājušais Tilžas istrebīķeļs Jānis Sarkanābols.³⁴ Pēc uzbrukuma partizāni devās uz kaimiņu pagastu – Baltinavu, lai nogaidītu, kā savā dienasgrāmatā rakstīja viens no uzbrukuma dalībniekiem partizāns Alberts Pūce, “kamēr pa Tilžu beigs smirdēt Zvaigzne”.³⁵

Diemžēl iedzīvotājiem šī “Zvaigznes smirdēšana” nemaz tik uzjautrinoša nešķīta. Tilžā rīkojās vietējais NKVD nodaļas priekšnieks Mihelsons ar savu čekistu komandu. Viņam kā īpaši uzticams izpalīgs kalpoja istrebīķeļu komandieris Pēteris Melnis. Pāris dienu laikā Tilžas pagastā tika arestēti 47 iedzīvotāji. Pirmais upuris bija šķūtniece Borbala Zeļča, kura partizānu uzbrukumā bija palikusi dzīva.³⁶ Pratināšanā viņa tika nosista, jo čekisti acīmredzot uzskatīja, ka tieši Zeļča ir vainīga kā partizānu ziņotāja.

Pēc tam 22. septembrī no arestēto vidus čekisti izlasīja piecus īpaši aizdomīgos cilvēkus un tos nošāva. Nošauto vidū bija Pēteris Rubīns un Kārlis Jaužijs.³⁷ Vēl trīs bojāgājušo personības čekisti savās atskaitēs neuzrāda. Upuru liķus čekisti noslicināja Akuča purvā.

1. oktobrī Pētera Meļņa vadītie istrebīķeļi veica atriebības operāciju, kurā tika slepkavoti legalizējušies partizāni un viņu ģimenes locekļi. Maigučos tika nošauts Jezups Akmentiņš. Savukārt Akmentiņa māti un māsu arestēja un it kā veda uz Tilžu. Taču netālaļajā mežā abas sievietes tika nošautas.³⁸ Spriežot pēc čekas datiem, tajā pašā dienā nošauti arī legalizējušies partizāni Andrejs Akmentiņš un Fridrihs Zeļčs.³⁹

Legalizējušos partizānu nošaušana, lai pēc tam tos uzdotu par nogalinātiem “bandītiem”, bija samērā izplatīta prakse. Taču ne vienmēr čekistiem veicās. Runcenē, jau vedot uz mežu, no nošaušanas izbēga Pēteris Pujāts, kuram atkal nācās atgriezties partizānu grupā.⁴⁰

1945. gada rudenī, datums nav precīzi zināms, čekisti turpat Runcenē nošāva savā mājīnā nelegāli dzīvojošo Aleksi Pugaci. Viņš jau gadu bija slēpies istabā zem gultas ierīkotā pagrīdes bunkurā. Čekisti slēptuvi atrada un turpat mājās sievas acu priekšā gūstekni nošāva.⁴¹ Tieši tāpat pilnīgi bez jebkāda pamatojuma Runcenē nošāva Ādamu Purviņu, kuram vispār nebija nekāda sakara ar partizāniem.⁴² 3. oktobrī Tilžas pagasta Krampiņu galā tika nošauts

“Pituļu” māju iedzīvotājs Celmukalns.⁴³ Savukārt 4. oktobrī Tilžas pagastā tika arestēti divi cilvēki – Antons Žogots no “Vecrubīniem” un Jānis Ernīns no “Vecsaliņām”.⁴⁴ Pēc aresta abi pazuda bez vēsts. Nosisti pratināšanās, nošauti?

Tātad Tilžas pagastā, atbilstoties par partizānu uzbrukumu, sarkanie nogalināja 16 civiliedzīvotājus.

ČEKAS TERORS ŠĶILBĒNU PAGASTĀ

Savukārt Šķilbēnu pagastā ārdījās NKVD nodaļa tās priekšnieka Nikolaja Traščenoka vadībā, tai piepalīdzēja pārsvarā no vietējiem pagasta krieviem savākta istrebīķeļu banda. Kā jau iepriekš minēts, 15. septembrī šī istrebīķeļu banda Traščenoka vadībā Šķilbēnu pagastā nogalināja no darba dienesta dezertējušo zemnieku Tadeušu Bukšu, kurš bija devies mājās, lai palīdzētu sievai un pieciem mazgadīgajiem bērniem tikt galā ar rudens lauku darbiem. Pēc Bukša slepkavības čekisti atskaitēs priekšniecībai viņu uzdeva par “Ciniša” bandītu formējuma bandas” vadoni.⁴⁵

Tikpat ciniski viņi rikojās arī tālāk. Šķilbēnu pagasta Loginu ciemā septembra beigās palīdzēt vecākiem lauku darbos ieradās Malnavas lauksaimniecības tehnikuma audzēknis Vladislavs Logins, kurš 1945. gada sākumā dažus mēnešus bija izvairījies no mobilizācijas Sarkanajā armijā, bet jau 1945. gada vasarā legalizējies un devies mācīties uz Malnavu. 28. septembrī Šķilbēnu pagasta NKVD priekšnieka Traščenoka vadītie čekisti un istrebīķeļi sārīkoja operāciju, kuras laikā Loginu ciemā tika nodedzinātas divas mājas un aizturēts Vladislavs Logins. Viņu aizveda uz Balkanu kalniem un pēc spīdzināšanas nošāva.⁴⁶

Savukārt atskaitēs priekšniecībai Abrenes apriņķa čekisti rakstīja: “28. septembrī 1945. gadā Šķilbēnu pagasta Logino sādžas rajonā apriņķa NKVD daļa veica operāciju vadoņa “CINĀ” bandas likvidācijai. Tās rezultātā nogalināts bandīts LOGINS Vladislavs Antonovičs, 1927. g., segvārds “KRŪMIŅŠ”, kurš bija viens no bandas “CINĀ” vadītājiem.”⁴⁷ Tātad nošauto Malnavas skolnieku čekisti atskaitēs uzdeva par “bandas” vadoni.

2. oktobrī Šķilbēnu pagasta Bēliņu ciemā kartupeļu ņemšanas talkas laikā istrebīķeļi Traščenoka vadībā arestēja legalizējušos par-

tizānu Aloizu Loginu un kritušā partizāna Jēzupa Slišāna (“Sudrabiņa”) māsu Barbalu Slišāni. Abus turpat netālu no Bēliņiem ievada mežā un pēc spīdzināšanas nošāva.⁴⁸

Pēc šīs slepkavības sastādītajā atskaitē priekšniecībai čekisti pārspēja paši sevi. LPSR vadība saņēma šādu ziņojumu: “Šķilbēnu pagasta Bēliņu sādžas rajonā ar istrebiķeļu bataljona kaujinieku piedalīšanos tika veikta operācija, kuras rezultātā tika nogalināti divi “CIŅA” bandas bandīti: SLIŠANS Barbons Staņislavovičs ar segvārdu “MIRZA” no Šķilbēnu pagasta Bēliņiem un LOGINS Aloizs Donatovičs, 1918. g., ar segvārdu “ŽOGOTS” no Šķilbēnu pagasta Gabačevo sādžas, bijušais policists.”⁴⁹ Tātad nogalinātā meitene Barbala Slišāne atskaitē tika uzrādīta kā nogalināts “bandīts” Barbons Slišāns. Šķiet, ka, rakstot šo atskaiti, čekisti par saviem upuriem ir vienkārši nīrgājušies.

Taču Traščenoka vadītās čekistu bandas upuru bija daudz vairāk. Diemžēl šobrīd informāciju par tiem iegūt kļūst arvien grūtāk, jo vecākā paaudze aiziet mūžībā, tā arī nespējot pārvarēt bailes un sākt runāt. Vēl ir zināms, ka apmēram septembra vidū tika apcietināts bijušais Šķilbēnu pagasta valdes darbinieks Bārtuļš Šakins, kuru pēc tam it kā bēgšanas mēģinājuma laikā nošāva.⁵⁰ Savukārt oktobrī vai novembrī Traščenoks Rekavā NKVD ēkas pagalmā pašrocīgi nošāva arestēto Sarkanās armijas dezertieri Bronislavu Vancānu. Apkārtējo māju iedzīvotāji vēl dzirdējuši, kā Vancāns lūdzies, lai viņu atstāj dzīvu.⁵¹

Bez slepkavošanas Traščenoka čekisti un istrebiķeļi arī izlaupīja un nodedzināja vairākas arestēto iedzīvotāju mājas. 13. oktobrī tika arestēta Kozlovas iedzīvotāja Helēna Logina. Viņas meita Bronislava Logina 1990. gadā rehabilitācijas lūgumā rakstīja: “Pēc mātes aizvešanas mūsu mājas tika nodedzinātas, kaimiņi stāstīja, ka to esot izdarījis milicijas priekšnieks Treščenko. Visu, kas mājās esot bijis labāks, paņēmis sev. Aizvedis arī mūsu zirgu un govī. Es un brālis pēc mātes aizvešanas slēpāmies mežā.”⁵² Cik bija šādu gadījumu, šobrīd vairs noskaidrot nav iespējams.

18. oktobrī Šķilbēnu pagasta Dukaļevā aiz Agates Loginas mājām bunkurā Rikas upītes krastā čekistiem izdevās sagūstīt divus partizānus – viņas dēlu Henrihu Loginu un vācieti Eduardu Steidlu-Šteigeru. Sagūstīto vācieti kā vērtīgāko gūstekni nosūtīja

tālāk uz Viļaku, bet ar Loginu izrēķinājās turpat Egļevas ciema padomes mājā. Pēc spīdzināšanas viņu ar salauztām rokām un kājām izmeta ciema padomes mājas ābeļdārzā nomirt. Apkārtējie iedzīvotāji pusi nakts klausījušies upura vaidos. Otrā dienā čekistu operācija turpinājās. Vēlreiz ieradušies Dukaļevā, čekisti nošāva mirušā partizāna māti Agati Loginu un nodedzināja viņas māju.⁵³

Šķilbēnos par šā sarkanā terora viņa upuriem mēneša laikā bija kļuvuši vismaz astoņi iedzīvotāji, kā arī tika nodedzinātas vismaz četras mājas.

ČEKAS TERORS VIĻAKĀ, BALVOS UN APKĀRTĒJOS PAGASTOS

Viļakā atradās Abrenes apriņķa NKVD nodaļas vadība. Priekšnieks bija jau pieminētais no Kaukāza iebraukušais speciālists kapteinis Pjotrs Pipo. Viļakā līdz ar to nonāca pagastos arestētie cilvēki, kuriem šeit veica pirmās nopratināšanas, lai izsistu turpmākajam operatīvajam darbam nepieciešamo informāciju. Tādēļ tika lietotas visbrutālākās nopratināšanas metodes. Šajā jomā viens no galvenajiem speciālistiem bija čekists Pliners, kura oficiālais amats skaitījās tulks, bet faktiskais – spīdzinātājs.

Ir vairākas liecības par to, ka Viļakas čekisti pat bija uzkonstrējuši spīdzināšanas ierīci, kuru bijušie ieslodzītie atceras kā elektrisko krēslu. Upuris tika piesiets pie krēsla un pēc tam spīdzināts ar elektrību. Šādā veidā tika spīdzināta baltinaviete Magdalēna Jurāne, kuras vīrs leģionārs kara laikā bija nonācis Rietumos, bet čekisti uzskatīja, ka viņš slēpjas vietējā mežā.⁵⁴ Tāpat ir liecības, ka līdzīgā veidā uz elektriskā krēsla, čekistiem pārceņšoties, ir gājis bojā legalizējies partizāns Staņislavs Lapšāns.⁵⁵

Par izrēķināšanos ar gūstekņiem liecina arī šāds ieraksts kartotēkā: “Začs Staņislavs Antona d. (1912) – dzimis Balvu pag. Lāčugabalu sādžā. Slavinska bandas dalībnieks. Ievainots un aizturēts operācijas laikā 30.09.45. Rugāju pag. Bukšānu rajonā. Nogalināts operācijas laikā 04.10.45.”⁵⁶

Notikumi risinājušies šādi: 30. septembrī partizāni Bronislavs Garais kopā ar Staņislavu Začu iegājuši Rugāju pagasta Bukšānos kādās mājās dzert alu, kur abi aplenkti. Apšaudē Garais tika noga-

lināts uz vietas, bet ievainotais Začs centies paslēpties, ielecot akā. Taču pēc zemē notecējušajām asinīm viņš tika izsekots, atrasts un sagūstīts. Šajā sadursmē bojā gāja partizāna Garā māsa Lidija Garā. Visticamāk, ka viņa nogalināta apzināti, jo vēlāk atskaitēs čekisti viņu pieskaitīja pie nogalinātajiem “bandītiem”. Taču arī sagūstītajam Začam ilgi dzīvot vairs nebija atlicis. 4. oktobrī viņš tika vests uz mežu, lai uzrādītu pārējo bandītu atrašanās vietas, taču gūsteknis vai nu tās nezināja, vai arī atteicās uzrādīt. Rezultātā čekisti viņa galvu triekuši pret koku tik stipri, ka sadragājuši galvaskausu. Smadzenes pašķīdušas no galvas laukā. Nelaimīgais gūsteknis turpat arī nomiris.⁵⁷

Balvu pagastā pilsētas tuvumā slēpās divi neapbruņoti vietējie vīri, kuri bija izvairījušies no mobilizācijas, – Henrihs Pošeika (1923) un Ādolfs Bušs. Abi klusi dzīvoja un pateicībā par atbalstu palīdzēja vietējiem iedzīvotājiem dažādos darbos. 1945. gada 11. oktobrī abi Pošeikas mājās “Ērgļos” Pērkones ezera krastā laboja pagrabu, kad mājā iebruka Balvu čekisti un istrebīķeļi. Bušs un Pošeika tika saķerti, ievesti turpat pagrabā un nopratināti. Pēc tam pa vienam izveda laukā un nošāva. Šāvēji bija Balvu čekisti Trupins un Kirjanovs. Pēc tam visas “Ērgļu” māju ēkas nodedzināja, bet nošautos aizveda uz Balvu tirgus laukumu, kur viņu liķus uz vairākām dienām atstāja iedzīvotāju iebiedēšanai. Savukārt Rīgā NKVD priekšniecība saņēma ziņojumu, ka Balvu pagastā iznīcināta Pošeiko banda. Vēlāk viens no šāvējiem – čekists Kirjanovs Balvos dzērumā noslika kanalizācijas akā.⁵⁸

Naktī uz 15. oktobri Viļakas sarkanie sarīkoja brutālu izrēķināšanos ar Viļakas pagasta Lugu ciema partizānu grupas komandiera Ernesta Nāgeļa (“Lejnieka”) ģimeni. Ielauzušies viņa tēva mājās, uzbrucēji nošāva komandiera māsas Minnu un Karlīnu Nāgeles un mājas nodedzināja.⁵⁹ Iespējams, čekistiem bija kāda informācija, ka mājās varētu atrasties pats partizānu grupas komandieris, taču, kad partizāns netika atrasts, izrēķinājās ar viņa tuviniekiem.⁶⁰

Par to, ka izrēķināšanās ar partizānu tuviniekiem tolaik bija ierasta čekas rīcība, liecina arī novadpētnieka Zigfrīda Berķa atmiņas. Viņš bija liecinieks tam, kā Balvu čekisti izrēķinājās ar kaujā nogalināto partizānu Batraku vecākiem. Notikums risinājies Balvu pagasta Lemešavas tuvumā. Berķis atceras:

“Es biju puisēlis četrpadsmit gadu [...] 1945. gada rudenī es ganu aitas un govus man tur bija. Netālu bija mežs. Tur iebrauca ļetučka [kravas automašīna, kurai kravas kastes vietā uzstādīts slēgts metāla dzīvojamais vagoniņš. – Z. T.]. Tālu no manis nebija. Varbūt kādu puskilometru. Iebrauca mežā. Tad sekoja šāvieni un karavīri ķēdē skrien no meža laukā. Daudz to karavīru nebija. Kādi astoņi.

Kad karavīri aizbrauca, es gribu paskatīties, kas tur noticis. Pieeju tai vietai klāt. Tur guļ vecenīte un vecītis. Nošauti. Tādā vecā kara laika vācu tranšējā. Es uzreiz aizskrēju uz mājām un atvedu savu tēvu. Stāstīju par šaušanu. Bija mans tēvs un vēl viens kaimiņš. Viņi liķus apskatīja, un izrādījās, ka viņiem pat pases bija klāt. Tie bija Batraki. Partizānu vecāki. Mēs viņus apglabājām.”⁶¹

Cik bija šādas apzinātas slepkavības, cik cilvēki tika nosisti pratināšanās gan uz vietām pagastos, gan apriņķa centrā Viļakā? Šobrīd kļūst arvien grūtāk noskaidrot, jo vecākā paaudze, kura to pieredzēja, aiz bailēm klusēja un tagad aiziet mūžībā. Paliek vienīgi dokumentos atrodamas neskaidrības, piemēram, šāds kartotēkas ieraksts no Viļakas pagasta: “Vīksniņš Jānis Sprīča d. (1903) – dzīvoja Abrenes apr. Vecumu s. Slišana bandas dalībnieks. Sagūstīja izlūkošanas–meklēšanas grupa 01.10.45. pie Vecumu stacijas. Nogalināts bēgot 02.10.45.”⁶² Visticamāk, cilvēks pratināšanā tika vienkārši nosists. Turklāt jāpiebilst, ka šāda persona partizānos nekad nav darbojusies, kas nozīmē, ka čekisti “uz vietām” atkal kārtējo reizi ir nodarbojušies ar melošanu augstākajai priekšniecībai par sasniegumiem “bandītisma” apkarošanā. Viļakas čekā spīdzināšanas rezultātā tika nosists arī baltinavietis Francis Dauksts, kura divi dēli bija partizāni.⁶³

Tolaik 1945. gada nogalē un 1946. gada sākumā, kad partizānu kustība bija īpaši spēcīga un čekisti bez karaspēka atbalsta ārpus apdzīvotām vietām rādīties baidījās, pratināšanās Viļakas čekā nogalināto cilvēku liķi tika rakti turpat Viļakas pilsētas teritorijā. Viena no šādām vietām bija pilsētiņas nomalē pie Pils un Parka ielas krustojuma esošā ar nelielām priedītēm apaugušā pakalnā, kur vēlāk padomju laikā ierīkoja benzintanku. Netālu nelielā mājīnā dzīvoja vietējo igauņu Keivu ģimene. Vanda Baklagina atceras, kā istrebīķeļi nākuši pie viņas mātes un regulāri prasījuši lāpstu, ar ko liķus aprakt, jo pašiem pat tāda nav bijusi:

“Te jau viņi regulāri tās lāpstas ņēma un ar asinīm atnesa atpakaļ. Viņi vienmēr nāca pēc tām lāpstām vēlu vakaros. Es jau viņiem nerādījos, ar tiem mana mamma runāja. Viņa tad vēlāk gāja skatīties, kur atkal rakts. Parasti tur kalniņā. Kad viss palika kluss, viņa paņēma lukturi un gāja skatīties. Es spilgti atceros vienu tādu gadījumu, kad viņa stāstīja un raudāja, kad bija ar gaišiem matiem un zilām acīm skaists vīrietis tikai tā drusku aizrakts ciet. Tad vēl viņa gāja un viņam klāja virsū drēbi un uzraka smilti, lai suņi neizvazā un neaiznes. Es jau nezinu, cik viņa tur viena varēja viņu dziļi ierakt. Tādu bija ne viens vien gadījums.

Tos cilvēkus pratināšanās nosita čekā tepat Viļākā. Tur krievu virsnieki strādāja, bet sitēji bija paši vietējie. Tie, kas bija nostājušies krievu pusē, tie jau zināja, kuri ir pretim un kurus vajag likvidēt. Tie, kuri tos liķus raka, arī bija vietējie. Tādi puišēļi salasīti. Istrebki saucās. Tie vienmēr nāca vēlu vakarā pa tumsu. Tad bija tā darīšana. Ņēma divas lāpstas. Pirmās pazuda. Tad mamma nokliecda, lai lāpstas atnes atpakaļ. Tad nesa tās asiņainās un smilšainās lāpstas atpakaļ. Vot tā bija.”⁶⁴

Tādējādi Abrenes apriņķa čekisti ar īsteni komunistisku degsmi bija ķērušies pie savas tiešās priekšniecības – PSRS NKGB *narkoma* vietnieka Kobulova, LPSR NKGB *narkoma* Novika un LPSR NKVD *narkoma* Eglīša kopīgās pavēles pildīšanas un laikā no 1945. gada septembra vidus līdz oktobra vidum nošāva vismaz 60 ne pie kā nevainīgus iedzīvotājus, uzdodot viņus par “bandītiem”. Pēc smagā darba čekisti ar tīru sirdsapziņu un labi padarīta darba apziņu gaidīja no priekšniecības uzslavas, prēmijas un paaugstinājumus.

KOMUNISTISKĀ PARTIJA IEJAUCAS ČEKAS DARBĀ. ĪPAŠI UZCĪTĪGO ČEKISTU ARESTI

Taču politiskā priekšniecība – komunistiskās partijas vadība par notiekošo nemaz nebija sajūsmā, jo ļoti labi apzinājās, ka šāds terors vairo pretpadomju noskaņojumu. LK(b)P CK pacietības mērs bija pilns, un 20. oktobrī CK 1. sekretārs Jānis Kalnbērziņš nosūtīja pilnīgi slepenu vēstuli visiem apriņķu, pilsētu un rajonu partijas komiteju pirmajiem sekretāriem “par steidzamu un stingru pasākumu veikšanu cīņā ar sociālistiskās likumības pārkāpējiem”.

Šajā sešas lapas garajā LK(b)P CK 1. sekretāra vēstulē minētie fakti un izdarītie secinājumi bija tik atklāti un tieši, ka pat pats J. Kalnbērziņš baidījās no to nonākšanas plašāka cilvēku loka rīcībā. Tāpēc vēstulei bija dots statuss “Pilnīgi slepeni”. Vēstule bija pavairota 42 eksemplāros. Ar vēstules saturu drīkstēja iepazīties ļoti ierobežots cilvēku skaits – tikai komunistiskās partijas apriņķu un pilsētu komiteju vadība, apriņķu un pilsētu izpildkomiteju priekšsēdētāji un viņu vietnieki, apriņķu NKVD un NKGB nodaļu priekšnieki, kara komisariātu priekšnieki un pastāvīgās dislokācijas vietās izvietoto Sarkanās armijas daļu komandieri. Pēc iepazīšanās ar vēstules saturu tā 10 dienu laikā bija jānogādā atpakaļ LK(b)P CK Sevišķajā sektorā, kur atstāja tikai vienu eksemplāru, bet pārējos iznīcināja.

Vēstulē tika konstatēts, ka LK(b)P CK kopā ar LPSR *Sovnar-komu* vēl 1945. gada 26. aprīlī ir pieņēmusi īpašu lēmumu par “sociālistiskās likumības rupju pārkāpumu faktiem republikā”. Taču šis lēmums netiek pildīts. Visos apriņķos ir konstatējami nelikumīgi aresti, kratīšanas, sišanas un slepkavības. Vēstulē minēti konkrēti pārkāpumi no daudziem Latvijas pagastiem un pilsētām.

Tāpēc, “piešķirot nopietnu politisku nozīmi jautājumam par cīņu pret sociālistiskās likumības pārkāpējiem”, LK(b)P CK neka vējoties pieprasīja “veikt pašus stingrākos pasākumus padomju likumības pārkāpumu izbeigšanai, atmaskot padomju likumības pārkāpējus kā tādus, kas darbojas ienaidnieku labā, lai diskreditētu padomju varu tautas acīs, atcelt viņus no darba, izslēgt no partijas un nodot tiesai neatkarīgi no ieņemamā amata”.

Tā nu visgodprātīgākie un centīgākie čekisti pēkšņi bija nokļuvuši neapskaužamā situācijā, jo no viņiem tika prasītas nesavienojamas lietas – no vienas puses, viņu priekšniecība bija pieprasījusi “nesaudzīgu cīņu pret padomju varas ienaidniekiem”, bet, no otras puses, komunistiskā partija pieprasīja “sociālistiskās likumības ievērošanu”.

Šoreiz uzvarēja komunistiskās partijas viedoklis. 23. oktobrī Abrenes apriņķī tika arestēti vairāki augsti stāvoši čekas virsnieki: apriņķa NKVD nodaļas priekšnieks kapteinis Pjotrs Pipo, Baltinavas NKVD nodaļas priekšnieks kapteinis Ivans Minosjans un Baltinavas nodaļas darbinieki jaunākais leitnants Anatolijs Fomičevs

un Aleksandrs Mihelsons. Nedaudz vēlāk, 16. novembrī, arestēja arī pārējos Baltinavas čekistus – leitnantu Juriju Judajevu, jaunāko leitnantu Nikolaju Koševarovu un Pāvelu Mihailovu. 1946. gada 28. janvārī NKVD Kara tribunāls viņiem piesprieda dažādus soda mērus: no 10+5 gadiem līdz 6+3 gadiem – attiecīgi ieslodzījumā un tiesību zaudēšanu.⁶⁵

Tādējādi Viļakas apriņķī gandrīz vienlaikus bija arestēti septiņi čekas darbinieki, kas, šķiet, ir ļoti liels skaits. Taču, no otras puses, tie jau nebūt nebija vienīgie čekas slepkavas un sadisti, bet gan varbūt nedaudz pārcentīgāki kā pārējie. Turpat blakus Šķilbēnu pagastā netika sodīts un turpināja darboties brutālais sadists Nikolajs Traščenoks, bet Tilžā – Nikolajs Beleborodovs un Pēteris Melnis, kā arī Viļakā tulks un spīdzinātājs Pliners un daudzi citi sīkāk ierindas čekisti. Nekādu citu īpaši veiksmīgāku metožu par brutalitāti un sadismu cīņā pret bruņoto pretošanās kustību un tās atbalstītājiem čekistiem nemaz nebija.

SAĪSINĀJUMI

- KGB – *Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti* – Valsts drošības komiteja, VDK
 LK(b)P CK – Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā komiteja
 LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
 NKGB – *Narodnyi kommisariat gosudarstvennoi bezopasnosti* – Valsts drošības tautas komisariāts, VDTK
 NKVD – *Narodnyi kommisariat vnutrennikh del* – Iekšlietu tautas komisariāts, IetK
 OBHSS – *Otdel po bor'be c khishcheniami sotsialisticheskoj sobstvennosti* – Sociālistiskā īpašuma izlaupīšanas apkarošanas nodaļa
 PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

ATSAUCES

- ¹ Francis Dukovskis (1993). Uzticīgi tautai un Tēvzemei. No: *Uz ežiņas galvu liku*, 1. grāmata. Rīga: Daugava, 90.–100. lpp.; Pēteris Keišs (2004). *Kur ilgu dzērve brien...: Baltinaviešu piemiņai*. 2. papildinātais izdevums. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība; Pēteris Keišs (2006). *...te maldu putni kliedz: Baltinaviešu piemiņai*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība; Valerjans Rundzāns (1995). *Mani Ūlasi vēl dzīvo...* Balvi: Nacionālo Daugavas vanagu Balvu nodaļas izdevums; Inese Dreimane (2006). *Nacionālie partizāni Ziemeļlatgales iedzīvotāju atmiņās*. No: Rudīte Viksne

- (sast.). *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 17. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 178.–190. lpp.; Novadpētnieka Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ² L. Supes atmiņas, pierakstītas 2003. gada jūlijā. Autora arhīvs.
- ³ *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk: LVA), 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ⁴ Heinrihs Strods (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944–1956*. Rīga: Preses nams, 285. lpp.
- ⁵ LVA, 1822–1–244 (LPSR IeTK direktīvas), 40. lp.
- ⁶ Turpat, 41. lp.
- ⁷ Turpat.
- ⁸ Saimons Sebags Montefjore (2004). *Staļins: Sarkanā cara galms*. Rīga: Atēna, 304. lpp.
- ⁹ LVA, 1822–1–244 (LPSR IeTK direktīvas), 40. lp.
- ¹⁰ Turpat, 41. lp.
- ¹¹ *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004: Cīņa par Baltiju* (2005). Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 225. lpp.
- ¹² Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 185. lpp.
- ¹³ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”; Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 185.–190. lpp.
- ¹⁴ Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 185.–186. lpp.
- ¹⁵ *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.
- ¹⁶ Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 190. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 188. lpp.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 43. lp.; *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.
- ²⁰ LVA, 270–1c–125 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi par bandītisma izpaušmēm LPSR teritorijā un specziņojumi par negadījumiem un noziegumiem 30.04.1945.–22.09.1945.), 219. lp.; *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.
- ²¹ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 39. lp.; *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.; LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ²² LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 41. lp.; *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.; LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ²³ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 41. lp.; *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.; LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ²⁴ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 51. lp.
- ²⁵ Turpat, 79.–80. lp.
- ²⁶ Turpat, 97. lp.

- ²⁷ *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004*, 225. lpp.
- ²⁸ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 106. lp.
- ²⁹ Baltinavas Romas katoļu baznīcas Miršanas reģistrs, iesākts 10.V.45. Glabājas Baltinavas Romas katoļu baznīcas draudzes mājā.
- ³⁰ Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 182.–183. lpp.
- ³¹ Turpat, 183. lpp.
- ³² Turpat.
- ³³ Turpat, 184. lpp.
- ³⁴ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “No partizāniem cietušie”.
- ³⁵ Partizāna Alberta Pūces dienasgrāmata, 7. burtņīca. Oriģināls atrodas autora arhīvā.
- ³⁶ Fond “Istoricheskaia pamiat”. Zhertvy natsionalisticheskogo terrora v zpadnykh regionakh SSSR. Poisk po naselennomu punktu – teritoriiia Tiltzhenskoj volosti, hutor Aisani. Pieejams: <http://lists.historyfoundation.ru/search.php?mode=location®ion=4&obl=15&district=47&place=%F2%E5%F0%F0%E8%F2%EE%F0%E8%FF+%D2%FB%EB%E6%E5%ED%F1%EA%EE%E9+%E2%EE%EB%EE%F1%F2%E8> (skatīts 16.12.2016.).
- ³⁷ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 46. lp.
- ³⁸ Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ³⁹ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 77.–78. lp.
- ⁴⁰ A. Zeļča atmiņas, pierakstītas 2007. gadā. Autora arhīvs.
- ⁴¹ Jānis Barkovskis (2002). *Zaļo cietokšņu varoņu piemiņai*. Balvi, 69. lpp.
- ⁴² A. Zeļča atmiņas, pierakstītas 2007. gadā. Autora arhīvs
- ⁴³ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 83. lp.
- ⁴⁴ Turpat, 95. lp.
- ⁴⁵ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ⁴⁶ Donats Greizis (2001). *Karš, par kuru klusēja: Vēsturisks stāstījums*. Rīga: Solvita, 267. lpp.
- ⁴⁷ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 75. lp.
- ⁴⁸ Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ⁴⁹ LVA, 270–1c–126 (LPSR NKVD informatīvie ziņojumi...), 79.–80. lp.
- ⁵⁰ L. Supes atmiņas, pierakstītas 2003. gada jūlijā. Autora arhīvs.
- ⁵¹ Greizis. *Karš, par kuru klusēja*, 267. lpp.
- ⁵² LVA, 1986–1–Roginska Franča lieta Nr. 16998, 229. lp.
- ⁵³ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”; Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ⁵⁴ Keišs. *Kur ilgu dzērve brien...*, 161.–162. lpp.
- ⁵⁵ Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ⁵⁶ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ⁵⁷ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”; Z. Berķa savāktā informācija autora arhīvā.
- ⁵⁸ Turpat.
- ⁵⁹ LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
- ⁶⁰ L. Augustānes atmiņas. Pierakstītas 2002. gadā. Autora arhīvs.

- ⁶¹ Z. Berķa atmiņas. Pierakstītas 2011. gadā. Autora arhīvs.
⁶² LVA, 1825–2, Kartotēka. Sadaļa “Partizānu rādītājs”.
⁶³ Keišs. *...te maldu putni klie dz, 91. lpp.*
⁶⁴ V. Kolotiļinas atmiņas. Pierakstītas 2012. gadā. Autora arhīvs.
⁶⁵ *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004, 226. lpp.*

MURDERS OF CIVILIANS IN ABRENE DISTRICT PERFORMED BY SOVIET SECURITY SERVICES, IN SEPTEMBER AND OCTOBER 1945

Zigmārs Turčinskis

Mg. hist., historian, researcher, Department of 20th Century Research, Institute of the History of Latvia, University of Latvia.

Research interests: armed resistance to the Soviet occupation, 1944–1956. Currently working on the book *Struggles of National Partisans in Northern Latgale, 1944–1956*.

In the autumn of 1945, in the territory of Latvia repressions of the occupation regime were intensified focusing on murdering and terrorising civilians. The administration of the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD) in Moscow had demanded “ruthless struggle against the enemies of the Soviet power”. People were murdered based on the least suspicion. Reports by chekists on the numbers of “bandits” killed on a daily basis streamed from NKVD units of civil parishes to district departments and further on to Riga.

Key words: Soviet occupation, repressions, terror, resistance movement, national partisans.

Summary

In the autumn of 1945, in the territory of Latvia repressions of the occupation regime were intensified focusing on murdering and terrorising civilians. The reason for this outburst of brutality was the reprimand received by the Latvian SSR NKVD and NKGB from the Moscow administration. Occupants had made efforts to extinguish the resistance movement throughout the summer of 1945, making use of the regular army units that swept the Latvian forests systematically in the course of several months. However, until August they had still failed to reach any noteworthy success.

Therefore, in order to clarify the reasons for the unsatisfactory results in the struggle against “bandits”, Lieutenant-General Leontiev, head of the USSR NKVD GUBB (Main Directorate for the Struggle Against Banditry) arrived in Riga in mid-August. He concluded that officials of NKVD had relied merely on army’s support and had not performed operative actions in order to find and extinguish the national partisan units. As a result, the sweeping of forests realised by the troops had failed. Such unpromising conclusions having been made, Riga saw the arrival, at the end of August, of a yet higher Cheka official, Colonel-General Bogdan Kobulov, first deputy of Vsevolod Merkulov, People’s Commissar of the USSR NKVD. Both Cheka officials of the Latvian SSR, head of NKVD Augusts Eglītis and head of NKGB Alfons Noviks, were heavily scolded. After that, Kobulov together with both of them elaborated a new strategy for struggle against “nationalist underground and its armed gangs”. Their jointly signed “Order on the Latvian SSR NKVD and NKGB for the year 1945, No. 00113/0016” was dated from 1 September 1945. In accordance with this order the territory of Latvia was divided into three NKVD – NKGB operative sectors. Similarly, Lithuania had been divided into 10 such sectors. Each sector was attached two regiments of NKVD Internal Troops. The Cheka staff was demanded to realise “ruthless struggle against the enemies of the Soviet power”.

Starting from early September until the second half of October, a wave of brutal murders rolled over Latvia. People were murdered based on the least suspicion. Chekists shot both the deserters from the Red Army who had arrived to become legal, and also their family members. Even people whose documents were not in good order, were shot. All of them were declared as “bandits”. Reports by chekists on the numbers of “bandits” killed on a daily basis streamed from NKVD units of civil parishes to district departments and further on to Riga.

This article focuses on murders performed by Cheka in a definite administrative territory of Latvia – Abrene (after 12 October 1945 re-named as Viļaka) District. The main directions of repressions in each civil parish are analysed and the main actors and their supporters are mentioned. Also, as far as possible, their victims have been listed including the circumstances of their death within this time period, in September and October. In total, at that time chekists murdered at least 60 persons in Abrene (Viļaka) District. The most active were the officials of NKVD unit of Baltinava civil parish of Abrene District who shot even 27 persons.

The brutality of the Cheka shocked even the leadership of the Communist Party (CP) in whose favour the actions were performed. On 20 October 1945, Jānis Kalnbērziņš, the First Secretary of the Central Committee of the Latvian Communist (Bolshevik) Party, sent a highly secret letter to all leaders of CP district and town committees, to chairmen and deputy chairmen of executive committees of districts and towns, to heads of district NKVD and NKGB departments, to heads of military commissariats and commanders of Red Army units stationed in places of permanent dislocation. In this letter murders performed by NKVD and NKGB were called “gross violations of socialist lawfulness in the Republic”. After brief disagreements, in November 1945, the viewpoint of the Communist Party won, and arrests of the most zealous district-level Cheka’s workers of the NKVD and NKGB were made in Latvia. In Abrene (Viļaka) District seven NKVD and NKGB officers were arrested, including all operative staff members of Baltinava civil parish. This time they were granted prison sentences instead of orders. In a totalitarian system, there is less than one step between the award and punishment.